

МОВНІ БАР'ЄРИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ПОДОЛАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ТЕХНІЧНИХ ЗВО

LANGUAGE BARRIERS AND THE POSSIBILITIES OF THEIR SUPPLEMENTS IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGE BY STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES

Статтю присвячено проблемі подолання мовних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови. Аналізуються наявні психолого-педагогічні підходи до визначення мовних психологічних бар'єрів. Визначаються чинники, що зумовлюють труднощі в продуціюванні спонтанної іноземної мови, і причини виникнення мовних психологічних бар'єрів у студентів технічних закладів вищої освіти. Зазначається, що причини виникнення мовного бар'єру тісно пов'язані з низькою самооцінкою, страхом перед необхідністю висловлюватися іноземною мовою, негативним попереднім досвідом вивчення іноземних мов, відсутністю мотивації до вивчення мови; неготовністю до самостійного подолання мовних труднощів, небажанням робити помилки перед групою; побоюванням викликати сміх або несхвалення, невмінням застосувати знання в ситуації реального спілкування тощо. Підкреслюється провідна роль викладача в подоланні перешкод у вивченні іноземної мови.

Процес навчання іноземної мови в технічних ЗВО має свою специфіку й вимагає постійної мотивації студентів. Із цих позицій автор надає рекомендації щодо організації навчального процесу з іноземної мови з урахуванням фактора мовного бар'єру: систематична підтримка викладачем сприятливої емоційно-психологічної атмосфери, урахуванням ним індивідуально-психологічних особливостей студентів, підвищення їхньої самооцінки, позитивне оцінювання навчальних досягнень, створення ситуації занурення в іншомовне середовище, вибір правильної навчальної стратегії тощо. Ефективними засобами автор називає використання на занятті мовних ігор, «навмисної помилки», «методу масок», вивчення клішованих виразів, мовленнєвих формул, технологію едьютейнменту, максимальне наближення спілкування на занятті до реального життя. Автор доходить висновку, що подолання мовних бар'єрів є важливою умовою для забезпечення успішного оволодіння студентами іншомовною компетентністю.

Ключові слова: мовний бар'єр, психологічний бар'єр, урахування індивідуальних особливостей студентів, мотивація до вивчення іноземної мови.

The article is dedicated to the problem of overcoming language barriers in the process of learning a foreign language. Existing psychological and pedagogical approaches to the definition of language psychological barriers are analyzed. The factors that determine the difficulty in producing spontaneous foreign language and the causes of language psychological barriers in students of technical institutions of higher education are identified. It is noted that the causes of the language barrier are closely linked to low self-esteem, fear of having to speak a foreign language, negative previous experience of learning a foreign language, lack of motivation to learn a language; unwillingness to overcome language difficulties independently, unwillingness to make mistakes in front of the group; fear of causing laughter or disapproval, inability to apply knowledge in real communication situations, etc. The leading role of the teacher in overcoming obstacles in learning a foreign language is emphasized.

The process of learning a foreign language in technical universities has its own specificity and requires constant student motivation. From these positions, the author provides recommendations on the organization of the educational process in a foreign language, taking into account the factor of the language barrier: systematic support by the teacher of a favorable emotional and psychological atmosphere, taking into account the individual and psychological characteristics of students, improving their self-esteem, positive assessment of the creation of educational in a foreign-language environment, choosing the right educational strategy, etc. Effective means the author calls the use of language games, "intentional error", "mask method", the study of cliché expressions, speech formulas, technology of edutainment, the maximum approximation of communication in the classroom to real life. The author concludes that overcoming language barriers is an important prerequisite for students to successfully acquire a foreign language competence.

Key words: language barrier, psychological barrier, taking into account the individual characteristics of students, motivation to learn a foreign language.

УДК 37.032

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/30-1.22>

Моргунова Н.С.,
канд. психол. наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

Приходько С.О.,
канд. пед. наук,
старший викладач кафедри
іноземних мов
Харківського національного
університету міського господарства
імені О.М. Бекетова

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасні соціально-економічні процеси інтеграції українського суспільства в європейську та світову спільноту пред'являють більш високі вимоги до навчання студентів іноземних мов. У нових навчальних програмах з іноземної мови в закладах вищої освіти акцент перенесений з оволодіння набором певних лексико-граматичних навичок, навчання читання та перекладу текстів за фахом на вміння отримувати інформацію з письмових та

усних джерел іноземною мовою, навчання усних комунікативних навичок, тобто говоріння й аудіювання. Без успішного оволодіння іншомовною комунікативною компетенцією стають неможливими повноцінні міжнародні професійні та наукові контакти.

Як показує практичний досвід, труднощі в продуціюванні спонтанної іноземної мови відчувають більшою мірою студенти технічних закладів вищої освіти. Ці труднощі зумовлені різними причинами:

страхом перед публічним виступом, підвищеною тривожністю, боязню помилок, внутрішнім очікуванням критики й насмішок, недостатнім словниковим запасом тощо. Усі ці факти підтверджують наявність так званого мовного бар'єру, що перешкоджає ефективному іншомовному спілкуванню студентів.

Ефективність оволодіння іноземною мовою в процесі навчання у ЗВО, як і в практичному житті загалом, значною мірою залежить від психологічної готовності людини засвоїти й застосовувати іноземну мову в спілкуванні, від уміння долати стереотипи й психологічні труднощі. Це потребує вирішення протиріччя між вимогами сучасного суспільства до підготовки майбутніх фахівців, здатних здійснювати комунікативні дії в ситуаціях професійного іншомовного спілкування, й чинною системою іншомовної підготовки у ЗВО, де б урахувався фактор мовного бар'єру під час навчання іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До дослідження сутності психологічних бар'єрів у контексті основних напрямів різних шкіл (психоаналітичної теорії розвитку особистості, когнітивної, гуманістичної психології) зверталися такі видатні психологи, як З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, К. Роджерс, Е. Берн тощо. У роботах сучасних учених розглядаються різні види психологічних бар'єрів залежно від розуміння його природи, сутності, способів аналізу: змістовні (Л. Божович, М. Неймарк), емоційні (М. Балинська, Є. Ільїн, Л. Філатов), інноваційні (Ф. Вафін, Л. Подимова, А. Сафіна), пізнавальні (Н. Мараховська, А. Пилипенко, Н. Черненко), комунікативні (В. Галигін, Г. Кіш-Вайда, З. Ноліу, Є. Цуканова), бар'єри в спілкуванні (Н. Волкова, В. Кан-Калік, Б. Паригін, Н. Обозов), у творчій самореалізації студентів (К. Карамова), у педагогічній діяльності (І. Глазкова, А. Маркова, Н. Подимов), бар'єри, що виникають у процесі вивчення навчального предмету (О. Барвенко, Т. Вербицька, Н. Губарева). Психологічні бар'єри, що перешкоджають спілкуванню іноземною мовою, отримали назву «мовний бар'єр». Дослідження Л. Ароніної, О. Бондаренко, О. Висоцької, О. Іваніги, М. Каспарова, Г. Китайгородської, Н. Наєнко, О. Овчинікової, І. Піщевої, А. Рояк та ін. присвячені розкриттю особливостей вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти, де студенти як суб'єкти навчальної діяльності характеризуються низкою специфічних параметрів, що залежно від контексту навчання можуть виступати або резервами, або перешкодами в навчанні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте причини виникнення мовних психологічних бар'єрів у студентів технічних ЗВО на заняттях з іноземної мови та способи їх подолання залишаються й досі актуальними.

Метою статті є аналіз наявних підходів до визначення мовних психологічних бар'єрів у вивченні іноземної мови, установлення причин їх виникнення та надання рекомендацій щодо перспектив їх подолання в процесі викладання іноземної мови студентам технічних ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Мовний бар'єр проявляється як індивідуальна, суб'єктивна неможливість використання наявних знань. Це своєрідний психологічний бар'єр мовлення, що полягає в неможливості висловити свої думки, а також власну точку зору [1, с. 445–452]. Н. Яковлева пропонує тлумачення цього феномена щодо процесу вивчення іноземних мов як психологічного явища, що виникає внаслідок недостатньої вмотивованості навчання, неадекватної самооцінки, несприятливої психологічної атмосфери в навчальній групі та відсутності навичок і вмій, необхідних для реалізації процесу спілкування, і призводить до блокування ефективного спілкування в процесі спільної діяльності [5].

У вітчизняній психолого-педагогічній науці психологічний складник найчастіше вказується як домінуюча причина наявності мовного бар'єру (О. Барвенко, Т. Вербицька, О. Висоцька, І. Гродський, Н. Губарева, В. Мішак, Н. Рудик, Н. Сорока, І. Щербань). Зарубіжні науковці використовують дещо інші терміни для характеристики цього явища. Так, слово «бар'єр» (barrier) використовується ними для таких понять, як бідність, недоступність навчання, особистісне ставлення і ставлення суспільства до необхідності вивчення іноземної мови, вік, мотивація, лінгвістична дистанція між рідною й іноземною мовами. Найбільш близькими до «мовного бар'єру» в зарубіжній науковій літературі є поняття «mental block», «foreign language anxiety». Мовний бар'єр розглядається науковцями (N. Bekleyen, M. Casado, J. Cope, M. Dereshiwsky, E. Horwitz, H. Luo, M. Tallon, L. Woodrow) як ситуаційно-специфічні перешкоди, пов'язані з тим, що вивчення іноземної мови, особливо репродукціювання мовлення, є постійною стресовою ситуацією, тому що ймовірність здійснення помилок є значно вищою через необхідність створення мовлення мовою, що є недостатньо засвоєною.

Причини виникнення мовного бар'єру тісно пов'язані з низькою самооцінкою і страхом перед необхідністю висловлюватися іноземною мовою. З психологічного погляду в його основі лежать різні страхи, пов'язані з особливостями темпераменту, низьким рівнем емоційної стійкості й заниженою самооцінкою особистості студента. Це може бути невпевненість у собі, зумовлена помилками та промахами; небажання робити помилки перед групою; острах викликати сміх або несхвалення; скутість у ситуації розмови в парі із «сильним» (тим, хто добре володіє мовою) співрозмовником; невміння застосовувати знання в ситуації реаль-

ного спілкування тощо. Іноді має місце й така причина, як невпевненість студентів у рівні знань іноземної мови, які вони вважають недостатньо досконалими, тому не бажають брати участь у комунікативній діяльності на занятті. Також причинами появи мовного психологічного бар'єру може стати негативний попередній досвід вивчення іноземних мов, відсутність мотивації до вивчення мови; неготовність до самостійного подолання мовних труднощів.

О. Котельнікова й І. Шпортько, крім психологічних труднощів, що викликають появу мовних бар'єрів у вивченні мови, звертають увагу й на лінгвістичні труднощі [3, с. 202]. На думку дослідниць, лінгвістичний бар'єр подолати простіше, тому що він пов'язаний з об'єктивними труднощами (нестача лексики, відсутність знань граматики, труднощі в розумінні іноземної мови на слух через слабкі навички аудіювання тощо).

Причиною виникнення перешкод у вивченні мови деякі науковці називають й особистість викладача. Так, С. Крашен стверджує, що це відбувається, коли педагог домінує над аудиторією, забагато говорить чи постійно інструктує, виправляє кожну зроблену помилку, коментує висловлювання студентів, часто вважаючи, що інакше втратить контроль над навчальним процесом [6].

Практика викладання іноземної мови студентам технічних університетів дає змогу стверджувати, що мовний бар'єр у цій категорії студентів є головною перешкодою ефективної комунікації. Він викликає емоційні зриви студентів, невпевненість у собі, негативно впливає на їхню успішність, знижує мотивацію до вивчення мови, сприяє неправильній інтерпретації поведінки співрозмовника. Певна кількість студентів доходить висновку, що вони «від природи» не наділені здібностями, без яких подолання мовного бар'єру є неможливим.

Науковці, які досліджували питання подолання мовних труднощів у вивченні іноземної мови, сходяться на думці, що для вирішення цієї проблеми необхідне виконання таких умов: визнання наявності бар'єру й усвідомлення причин його виникнення; наявність потужної мотивації для його подолання; умови та ресурси для усунення цієї перешкоди, у тому числі професійна допомога [4, с. 27].

Н. Яковлева як засоби подолання мовних бар'єрів пропонує створення сприятливого психологічного клімату в студентській групі (акцентування викладачем на моментах успіху, досягненнях в оволодінні студентами іноземною мовою, створенні ситуацій спілкування, у яких студент переконується в тому, що його успіхи є виявом його здібностей); коригувальний вплив на неадекватний рівень домагань і самооцінку (підвищення навчальної мотивації шляхом включення студентів у колективну творчу діяльність, структурна

організація групової мети й співвіднесення її з особистими завданнями); формування навичок спілкування за допомогою активізації резервних можливостей особистості й використання соціального досвіду студентів (організація колективної діяльності, у ході якої члени груп визначають свої комунікативні здібності й опановують техніку спілкування) [5].

Підтримуючи пропозиції дослідниці, зазначимо, що створення емоційно сприятливої атмосфери в аудиторії сприяє залученню навіть найменш активних студентів до заняття, уможливорює подолання наявних у студентів страхів, зокрема, перед викладачем, страху зробити помилку тощо. Ефективним способом зменшити напруження є початок заняття із жарту або невеликої мовної гри. Можливим прийомом є також «навмисна помилка», яку викладач робить на дошці та яку попросить студентів виправити. Цей прийом демонструє, що викладач толерантно ставиться до помилок, не боїться їх, тому студентам теж не варто їх соромитися, головніше, їх виправити. Також важливим моментом є підтримка в студентів бажання висловитися, вислуховування їхньої думки, бо це сприяє покращенню самооцінки студентів, викликає в них почуття безпеки. Для зняття емоційної напруженості доречним буде також використання «методу масок», запропонованого Г. Китайгородською [2], що полягає в спілкуванні студента в ході заняття не від свого імені, а від імені певної особи, відомого персонажа. Отже, рівень володіння мовою та можливі помилки студента приписуються цьому персонажу, що значно знижує страх публічного виступу й оптимізує процес іншомовного спілкування.

О. Висоцька звертає увагу на важливу роль викладача в подоланні мовних психологічних бар'єрів студентів [1, с. 287], визначаючи як сприятливі чинники його високу психологічну та фахову компетентність; знання й застосування інноваційних методів викладання та сучасних методів інтенсифікації навчання; сформованість необхідних індивідуально-особистісних рис; постійну цілеспрямовану працю над удосконаленням курсу; спрямування на формування в студентів стійкої позитивної мотивації та інтересу до вивчення мови; створення необхідного мовного середовища; застосування індивідуального підходу в навчанні тощо.

Найбільш складний у вивченні іноземної мови – це граматичний аспект, який до того ж є найважливішим, тому що повноцінна комунікація не може відбуватися за відсутності граматичної основи. Однак сучасні комунікативно-орієнтовані програми з іноземної мови в технічному ЗВО не передбачають ретельного вивчення граматики. До того ж, як показує практика, нерідко студенти знають граматичні правила, не роблять помилок у вправах, але не вміють застосовувати ці знання в

ситуаціях реального спілкування. На наш погляд, при відборі граматичного матеріалу в технічному ЗВО акцент повинен бути зроблений на активний продуктивний граматичний мінімум. Стосовно лексичного запасу доречною є орієнтація студентів на заучування нових слів і виразів у контексті. За цих умов завданням викладача є навчити студентів найбільш ефективних прийомів запам'ятовування лексики з максимальним залученням усіх видів пам'яті: зорової, слуховий, моторної, логічної (наприклад, метод мнемонічних асоціацій, підбір антонімів і синонімів тощо).

Для розвитку мовленнєвих навичок ефективним прийомом є вивчення клішованих виразів, мовленнєвих формул, що допомагають позбутися напруження в мові й роблять її більш живою. Наприклад, такі слова-замінники пауз в англійській мові, як *well* (ну), *you know* (знаєте), *it is a sort of* (це ніби), *I mean* (я маю на увазі), *I see* (зрозуміло), *you see* (бачите, розумієш), *so* (отже), *actually/in fact* (насправді) тощо, допомагають триматися впевнено в розмові, дають змогу досягти швидкого й потрібного ефекту в комунікації та забезпечують студенту час для пошуків відповідного словесного оформлення думки. Мовленнєві формули дають змогу прискорити мисленнєву обробку інформації, отже, з погляду психолінгвістики мозок людини прагне до мінімізації аналітичних ресурсів, а якщо він буде тільки керуватися системою правил, то відчуватиме додаткове навантаження, тому що змушений задіяти всі можливі лінгвістичні ресурси. Так, наприклад, на фразу «*How are you?*» мозку необхідно набагато менше часу на відповідь, ніж при фразі «*What is the nature of your current well-being?*», хоча обидва питання чекають на однукову відповідь.

До розглянутих вище засобів подолання мовних труднощів у вивченні іноземної мови додамо також максимальне наближення спілкування на занятті до реального життя, організацію викладачем групової, парної та індивідуальної роботи студентів через планування якомога більшої кількості ситуацій спілкування й заохочення спроб узяти в них участь.

Однією з ефективних методик зняття мовного бар'єру є едьютейнмент (*education + entertainment*) – педагогічна технологія, що є сукупністю сучасних технічних і дидактичних засобів навчання й заснована на концепції навчання через розвагу. Сутність едьютейнменту полягає в тому, що знання повинні передаватися в зрозумілій, простій і цікавій формі, а також у комфортних для студента умовах. Специфікою цієї технології є акцент на захоплення (важливим для освітнього процесу стає інтерес, що при грамотному розвитку призведе до накопичення в студента знань) і моти-

вацію через розважання (задоволення, що отримується в процесі навчання, сприяє розкриттю студента й формування стійкого інтересу до навчального процесу). Застосування в практичній роботі таких сучасних засобів едьютейнменту, як комікси, мультфільми та кінофільми, освітні ігри, електронні підручники і тренажери, телепрограми, мережеві варіанти музейних виставок, майстер-класи тощо, підтвердило їх позитивний вплив на подолання мовного бар'єру в студентів.

Висновки. Подолання мовних бар'єрів, що негативно впливають на ефективність навчальної діяльності студентів, стримують реалізацію набутих ними знань, умінь і навичок, гальмують розкриття творчих здібностей, є важливою умовою для забезпечення успішного оволодіння ними іноземною компетентністю. Процес навчання іноземної мови в технічних ЗВО має свою специфіку й вимагає постійної мотивації студентів, чому сприяє систематична підтримка викладачем сприятливої емоційно-психологічної атмосфери, урахування ним індивідуально-психологічних особливостей студентів, підвищення їхньої самооцінки, позитивне оцінювання навчальних досягнень, створення ситуацій занурення в іноземне середовище, вибір правильної навчальної стратегії. Визначені чинники не вичерпують глибини цього питання. Перспективу подальших досліджень убачаємо в пошуку шляхів подолання мовних бар'єрів у роботі над різними видами мовленнєвої діяльності в процесі іноземної підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Висоцька О. Психологічні бар'єри під час вивчення іноземних мов: передумови формування та організація подолання. *Іноземна філологія*. 2015. Випуск 128. С. 285–291.
2. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам. Теория и практика. Москва : Высшая школа. 2009. 280 с.
3. Котельникова Е.Ю., Шпортько И.А. Исследование языковых барьеров у студентов технических специальностей при изучении иностранных языков. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2017. № 1-1 (67). С. 200–203.
4. Полякова Л. О. Условия преодоления коммуникативно-языковых барьеров в системе неязыкового высшего образования. *Современные исследования социальных проблем*. 2016. № 1 (57). С. 23–30.
5. Яковлева Н.В. Психолого-педагогические условия подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2003. 20 с.
6. Krashen S. *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford ; New York : Pergamon Press, 1981. 161 p.